

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Міщанина Василя Васильовича «Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр.», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Спираючись на новітню джерельну базу, насамперед на широке коло розсекречених архівних документів, сучасна історіографія зробила вагомий крок вперед у вивченні проблем радянського тоталітаризму, в осмисленні складних і драматичних сторінок нашого недавнього минулого.

З цієї тематики написано чимало ґрунтовних наукових праць, які відображають ключові етапи становлення і розвитку радянського суспільства, різні аспекти суспільно-політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього, церковно-релігійного життя України того періоду.

Однак зрозуміло, що, попри очевидні здобутки, залишаються значні можливості й перспективи подальших історичних досліджень, більш глибокого висвітлення сутності тоталітарної системи й особливостей її утвердження та функціонування в окремих регіонах України.

Тому докторська дисертація В. В. Міщанина, присвячена процесові радянізації Закарпаття в 1944–1950 рр., викликає значний науковий і пізнавальний інтерес, особливо з огляду на відсутність спеціального узагальнюючого дослідження з цієї теми.

Рецензована праця має чітку побудову, написана за проблемно-хронологічним принципом і розкриває основні питання, які складають предмет дослідження. Робота містить всі основні структурні елементи, передбачені нормативними документами, у тому числі анотацію, список публікацій здобувача, перелік умовних позначень, вступ, п'ять розділів, 20

підрозділів і висновки, а також списки використаних джерел по розділах і додатки.

Автор, залучивши великий фактичний матеріал, робить спробу дати всебічну, комплексну характеристику процесу утвердження радянської тоталітарної системи на Закарпатті. Він докладно аналізує передумови цього процесу, його зовнішньополітичні та внутрішньо-регіональні фактори, так звану превентивну радянізацію 1944–1945 рр. і здійснення повномасштабних перетворень у всіх сферах життя краю за радянським стандартом у 1946–1950 рр.

Робота написана на значній джерельній основі. Здобувач опрацював матеріали чотирьох державних архівів України: Центрального державного архіву громадських об'єднань України (один фонд, шість описів, 94 справи), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (два фонди, три описи, 33 справи), Архіву Управління Служби безпеки України в Закарпатській області (один фонд, один опис, 27 справ) та особливо детально – Державного архіву Закарпатської області (14 фондів, 11 описів, 337 справ).

Усього, за нашими підрахунками, дисертантом зроблено посилання на 18 архівних фондів, 21 опис і 491 справу, що забезпечило ґрунтовну й значною мірою оригінальну документальну основу дослідження. Крім того, здобувач залучив низку збірників документів і матеріалів, тодішню пресу, центральні й місцеві періодичні видання, а також мемуарну літературу, що стосується тематики роботи. Праця виграла б, якби здобувач записав бодай кілька спогадів сучасників, які передавали б загальну атмосферу того часу, окремі епізоди радянізації Закарпаття. Такі самостійні джерельні матеріали є важливим елементом наукової новизни історичних досліджень.

У дисертації порушено низку цікавих наукових проблем. В. В. Міщанин детально спиняється на питаннях так званої превентивної радянізації

Закарпаття, аналізуючи перші кроки сталінського режиму на цій території в 1944–1945 рр., спрямовані на приєднання краю до СРСР та утвердження в ньому тоталітарної системи. Розкрито основні напрямки діяльності військової адміністрації Червоної армії, народних комітетів і Народної ради Закарпатської України, що закладали основи радянського ладу в політичному, економічному та культурному житті.

Значну увагу приділено питанням радянсько-чехословацьких відносин, створенню нових органів управління, здійсненню аграрної реформи та націоналізації великих підприємств і всієї господарської інфраструктури, процесу одержавлення економіки. Здобувач докладно показує репресивні акції сталінського режиму, що служили одним із головних інструментів нав'язування радянських порядків і подолання спротиву населення. Зокрема, автор пише про утиски й переслідування з боку радянської адміністрації місцевих німців та угорців, яких упродовж кількох років виселили із Закарпаття – близько 3 тис. німців і 25–30 тис. угорців.

У роботі ретельно проаналізовано ключові аспекти процесу радянзації Закарпаття в 1946–1950 рр. – в суспільно-політичній, економічній, соціальній, духовній сферах, що забезпечило встановлення тоталітарної системи в краї. Розкрито адміністративні, ідеологічні заходи влади, особливості проведення виборчих кампаній 1946–1947 рр., специфіку кадрової політики і залучення місцевого населення до роботи в управлінському апараті. Великий фактичний матеріал присвячено проблемі спротиву «сталінському возз'єднанню» з його масовими репресіями і партійним диктатом, перш за все діяльності ОУН та УПА.

Автор спиняється також на проблемах господарського розвитку Закарпаття, докорінних соціально-економічних перетвореннях, здійснених у післявоєнний період радянською владою – соціалістичній індустріалізації, насильницькій колективізації села, соціально-демографічних змінах у житті

краю. Окремий розділ праці присвячений питанням освіти, культури, запровадженню політико-ідеологічного контролю за інтелігенцією, ліквідації Греко-католицької церкви й ширше – політиці сталінського режиму щодо релігії та церкви.

У висновках викладено найбільш важливі результати, одержані в дисертації, які містять формулювання розв'язаної наукової проблеми. У Додатках уміщено великий фактичний матеріал, що поглиблює аналіз теми і доповнює окремі сюжети праці. Загалом робота свідчить, що здобувачу вдалося досягнути визначеної мети, вирішити поставлені завдання і достатньо повно розкрити проблему радянзації Закарпаття в 1944–1950 рр. Праця легко читається, написана доброю мовою, головне ж – відзначається актуальністю, науковою новизною і заповнює одну з прогалін у сучасній вітчизняній історіографії.

Позитивно оцінюючи дисертацію В. В. Міщанина, слід висловити деякі зауваження і пропозиції.

Перше. Як зазначалося, робота спирається на значну джерельну основу, насамперед численні архівні документи. Однак здобувачу варто було б залучити справи із фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України (у Києві), які містять багатий матеріал не тільки про національно-визвольний рух і репресивні акції сталінського режиму, але й про загальну суспільно-політичну ситуацію в республіці, соціально-економічне й духовне життя, настрої різних груп населення тощо, зокрема на Закарпатті. Автор неправильно подає скорочення назви Державного архіву Закарпатської області: має бути не «ДАЗО», а «Держархів Закарпатської обл.» (див.: Список скорочень назв державних архівних установ України // Бюлетень ВАК України, 2010, № 3, с. 23; 2011, № 11, с. 20).

Друге. В. В. Міщанин дуже докладно розглядає радянську й сучасну українську історіографію проблеми, але цілком обходить праці зарубіжних

авторів, обмежуючись формальною згадкою про учених «зі Словаччини, Чехії, Росії, США, інших країн» і посиланням на кілька праць у списку використаних джерел (с. 80–81). Звісно, автору слід було б предметно спинитися на аналізі праць зарубіжних дослідників, які стосуються не лише Закарпаття, але й ширшого кола питань – природи тоталітаризму, його ознак і характерних рис, особливостей становлення і функціонування в СРСР та інших країнах. У підрозділі 1.3, присвяченому методології дослідження, здобувачу варто було б критичніше розглянути зміст поняття «возз'єднання», що стало одним із пропагандистських штампів радянської доби.

Третє. У роботі допускаються окремі неточності при викладі фактичного матеріалу. Так, автор говорить про «дві хвили» масових виселень населення із західноукраїнських земель у 1939–1940 рр. (с. 102). Насправді сталінський режим напередодні німецько-радянської війни провів чотири масові депортації із західних земель України: осадників і «лісників» – у лютому 1940 р., сімей репресованих – у квітні 1940 р., біженців – у червні 1940 р., сімей нелегалів і сімей засуджених до вищої міри покарання – у травні-червні 1941 р. Не варто без застережень писати про так звані ініціативи тимчасових управлінь в 1939 р. чи міських управ і народних комітетів у 1944–1945 рр., бо всі ці «ініціативи» (с. 182, 183), «спонтанні народні ініціативи» (с. 246), як відомо, виходили згори, диктувалися партійною верхівкою з Москви.

Четверте. У роботі трапляються дрібні технічні помилки. У переліку умовних позначень відсутні деякі скорочення, що вживаються у тексті роботи – «РАЦС», «РРФСР», «прим.» (с. 52, 53, 63, 212). В одних випадках подається «Архів Управління Служби безпеки у Закарпатській області», (с. 28, 358), а в інших – «Галузевий архів Управління Служби безпеки в Закарпатській області» (с. 49, 63). У підрозділі 1.4 здобувач пише про етапи і ключові складові частини радянзації Закарпаття, тим самим, так би мовити, забігаючи вперед – такий матеріал має подаватися не у вступній частині праці, а в її

висновках, як підсумок дослідження. Щоправда, автор розуміє таку недоречність, називаючи згаданий матеріал гіпотезою, яку намагатиметься довести в основній частині роботи (с. 112).

Однак вказані зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації В. В. Міщанина. Вона написана на високому науково-теоретичному рівні, є цілісною і завершеною історичною працею. Зроблені автором висновки достатньо аргументовані, а результати дослідження належним чином апробовані. Зміст роботи повністю відповідає шифрові спеціальності «історія України» і відображений в авторефераті, монографії і статтях, опублікованих здобувачем у фахових та інших наукових виданнях.

На нашу думку, дисертація В. В. Міщанина «Радянізація Закарпаття 1944–1950 рр.» відповідає сучасним вимогам до таких робіт. Це оригінальна самостійна праця, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують важливу наукову проблему, а її автор Василь Васильович Міщанин заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

В. К. Баран,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії України Східноєвропейського
національного університету імені
Лесі Українки

14 травня 2019 р.

